

DOS CARRERS DE MÓRA D'EBRE

Manuel COLL TABERNER

La revista La Riuada de Móra d'Ebre d'abril de 1997 estudia la toponímia urbana de Móra: ravals, places i carrers.

En el primer article, el sr. Josep Moran fa una "Introducció a la Toponímia". En un dels paràgrafs finals exposa: "*Però en la grafia d'un topònim no són admissibles els arcaïsmes gràfics o les interpretacions etimològiques extravagants, com és el cas dels qui escriuen Orta en lloc d'Horta de Sant Joan, a la Terra Alta*".

El cas d'Horta és una mostra dels inconvenients per als estudis onomàstics que suposa la falta de documents suficientment aclaridors. Aquesta manca porta a confusions i divergències. Certament que per ara i tant el més correcte és escriure Horta de Sant Joan; mentre no hi hagi un acord municipal que dicti una forma diferent. S'han de tenir en compte, però, les raons dels qui prefereixen la forma Orta. Per una banda el nom d'aquest municipi el podem considerar dels més canviants: Orta, Horta, Horta de Ebro, Horta de Terra Alta, Horta de Sant Joan, La Huerta de San Juan¹... Per una altra banda molts estudiosos de la Terra Alta, recolzant-se en documents antics, consideren més genuí Orta.² Una qüestió que queda per als terraltins.

La falta de documents i d'arxius antics a Móra fa més meritori el treball de l'equip de La Riuada. La pèrdua dels antics arxius municipals fa difícil d'aclarir la raó o procedència d'alguns noms de carrer: Citel·la, Nao, Aldea, Alba, Isabel, Concòrdia...

La mancança d'arxius propis, el sr. Artur Cot i Miró la supleix acudint a tota mena d'arxius forans relacionats d'una manera o altra amb Móra. Tasca impagable que mai no li agraiem prou. Remeto al llibre "L'Església Parroquial de Sant Joan Baptista", escrit per ell mateix, al qui vulgui saber en detall com van ser destruïts els arxius municipals, eclesials, notariais i particulars de Móra. Sigui per grans falles purificadoras o petites necessitats preemptòries, riuades o gotelleres, insectes o ratolins, la qüestió és que els arxius de Móra no destaquen per la seva tendència a la longevitat. Hem de desitjar que els nous arxius, a partir de 1939, tinguin una més llarga durada.

En aquest llibre el sr. Artur Cot ens dóna tot de pistes sobre la toponímia urbana. Una d'elles quan ens parla sobre la restauració de l'església parroquial feta durant el segle XIX. L'any 1837, com a conseqüència de la guerra entre carlins i liberals, quan era reina governadora Maria Cristina,³ els dies 30 i 31 d'agost i els dies 1 i 2 de setembre fou incendiada la Vila de Móra d'Ebre pels militars liberals.⁴ Aquella restauració del segle XIX va ser destruïda per la guerra civil del segle XX. Gracies, però, a la documentació fotogràfica el sr. Artur Cot ens descriu el retaule major del segle passat:

"Ens és conegut per les fotografies de primers d'aquest segle. Era una construcció de guix i estucs, d'estil compost dins una línia neoclàssica; ocupava tot l'enfront del presbiteri. Format per tres cossos, a baix hi havia adossat l'altar i el manifestador del Santíssim Sagrament,

aquest últim emmarcat per quatre testes d'àngel. El segon cos mostrava la part central, una gran fornícula amb la imatge de St. Joan assenyalant l'anyell situat als seus peus i mostrant, enlairat a mà esquerra, el petit estendard acostumat. Emmarcaven aquesta gran fornícula dues parelles de columnes altes i esveltes amb capitells compostos, figurant entre les columnes les imatges de St. Valentí i St. Gregori d'Òstia, sobresortint les dues de l'obra del retaule, damunt motlures molt elaborades. El tercer cos, sobre una motllura ricament treballada, mostrava en la part central un relleu amb l'episodi de la visitació de la Verge a la seva cosina sobre un fons de palmeres; al costat hi havia dues figures assegudes molt ben reeixides, segons uns eren al·legories, segons altres, Sta. Madrona i Sta. Magdalena. Rematava l'obra del retaule amb una glòria, i enmig el triangle de la Trinitat, emmarcat per dos gerros o flamers, segons les normes estètiques del neoclassicisme. Tradicionalment tota l'obra escultòrica s'atribuïa a l'escultor morenc Subirat, i efectivament, una pacient observació de les imatges permet afirmar que procedia d'aquell acreditat artista que deixà en tants llocs, i especialment a la basílica del Pilar de Saragossa, mostres interessants del seu domini de l'escultura. El retaule no fou massa elogiat, seria un pàl·lid reflex de la gran obra destruïda que fou la dèria dels morencs del segle XVIII. Observant atentament cal reconèixer prou mèrits a l'obra del segle XIX".⁵

Parlant seguidament de la restauració del temple actual, ens diu: "*Els antics copatrons, tan relacionats amb la tradició i amb el passat, no se'ls recorda al temple, solament la toponímia local en fa memòria. És una llàstima que, amb el temps, arribem a perdre noció d'aquells que tantes vegades s'invocaren en dies de calamitats col·lectives i en els de festes venturoses*".⁶

Efectivament, podem observar com els sants i santes esmentats en el retaule major continuen donant nom a carrers de la vila: St. Joan, St. Valentí⁷, St. Gregori, la Verge, Sta. Madrona Sta. Magdalena...

Aquest retaule em dona una base per a presentar una hipòtesi alternativa a la que ha donat l'equip de La Riuada per al carrer avui anomenat Isabel: "*Sembla que el carrer està dedicat a la reina Isabel II (1830-1904), filla de Ferran VII...*".⁸

En un principi podríem pensar que el carrer Isabel fou dedicat a una propietària o veïna que hi va viure i que s'anomenava Isabel. El no conformar-nos amb aquesta possibilitat i, sense documents, suposar un rètol incomplet ens porta a diferents alternatives. Una podria ser que fos dedicat a l'animosa reina Isabel II. Però també ho és, seguint el retaule major d'abans de 1936, que el carrer estigués dedicat a la cosina de la Verge, Sta. Isabel. Dades sobre la tradició d'aquest nom a Móra les trobem en els canvis en l'onomàstica morisca al segle XVI:

*"Els moriscos de Móra entre el segle XV i XVI experimentaren un canvi molt remarcable: els noms islàmics pels cristians... Tenint present el fogatge de 1497 i el de 1515 observem aquesta evolució. Es respecten però els cognoms, molts dels quals han arribat als nostres dies... Un detall molt a remarcar: la majoria dels moriscos morencs l'any 1515 ha pres el nom de Joan, patró de la parroquial de Móra, molt ben vist a les pàgines l'Alcorà. El Precursor, segons la tradició musulmana, està enterrat en una de les més insignes mesquites islàmiques, la gran mesquita de Damasc, on hi ha un reliquiari amb el cap del Precursor, renovat no fa pas massa anys amb gust i riquesa remarcables..."*⁹

Sobre la mateixa temàtica morisca es pot llegir el certificat que el Bisbe Pere Manrique va confeccionar per evitar l'expulsió dels cristians nous de Móra.¹⁰ En aquesta llista nominal dels habitants de Móra afavorits pel Bisbe Manrique l'any 1610 trobem unes quantes vegades el nom d'Isabel; també els de Joana, Maria, Anna, Magdalena... noms evangèlics garantia de cristiandat i, seguint el raonament anterior pel nom de Joan, no malvistos per la tradició musulmana. Per tot això es pot pensar que la devoció a Sta. Isabel venia d'antic i així ho reflectia el retaule major.

Documents sobre la construcció de les cases del carrer Isabel ens podrien aclarir la incògnita del seu nom original. Es calcula que foren bastides en els segles XVIII i XIX aproximada-

ment.¹¹ Una banda del carrer es creu que fou construït en terrenys de l'antic fossar, (cap a l'any 1850 es bastí el cementiri actual): *"El fossar era situat dins l'illa de cases demarcades avui en dia pels actuals carrers de St. Valentí, Isabel, Julio Antonio i la plaça de Dalt..."*¹²⁻¹³

Una prova indirecta, però il·luminadora, la tenim gràcies a les vicissituds de la Societat Obrera de Móra d'Ebre. Aquesta societat l'any 1904 es domicilià al carrer Bonaire, nº 20. D'allí passà al carrer de la Vila nº 5 l'any 1906, canvi que produí discussions. Això es repetí: *"... amb trencament de l'organització i greus disputes internes, es tornaria a reproduir el 1925 quan l'entitat abandonà el seu local al carrer de Santa Isabel, nº 8, per anar-se'n a la Llanterna."*¹⁴

Noves proves deuran sortir; mentrestant, el carrer, el podem considerar dedicat a totes les Isabels de Móra.

Un altre nom sobre el qual vull fer una hipòtesi quant al seu significat en relació amb la història de Móra és el del carrer Concòrdia. També en aquest cas ens podríem conformar amb el seu significat general; és un bon nom de carrer per ell mateix, sense buscar-li més explicacions. El carrer Concòrdia està situat en un barri antic, vora el castell, ja existent a l'època medieval: *"... barri de la Palla, que al segle XIX s'estructura en els carrers de Sant Sebastià, Sant Gregori, Aldea i Concòrdia, restant el nom de carrer de la Palla per a l'antic carrer de la Vall, que s'estén entre la plaça de Baix i l'antic portal de la Vall per prolongar-se en "L Emedrat" on hi havia una de les creus del terme de la vila."*¹⁵

La data del segle XIX pot portar a buscar la raó del nom del carrer Concòrdia en el desig que en devien tenir la gent de pau en aquell segle de guerres, disputes, pugnes i de reconciliacions, concordats, abraçades, convenis... Una alternativa a tenir en compte.

Buscant, però, en la nostra història local de Móra trobem un ús especial per a la paraula Concòrdia. Concretament es necessitava la concòrdia per a superar les pugnes entre l'església dels Masos (precedent de l'actual parròquia de Móra la Nova) i l'església matriu de Móra d'Ebre. Així tenim recollida la Concòrdia de 1697 amb la qual s'arribava a un acord entre els pobladors dels Masos i els preveres de la Parròquia de Móra en tot el que concernia el servei religiós. *"Fins a primers del segle XIX les dues poblacions constituïen una sola parròquia i un sol municipi, separades dues vegades pel corrent de l'Ebre: el corrent principal i el "Riu dellà los Masos"*.

Amb la independència administrativa aconseguida a principis del segle XIX, els Masos de Móra reberen un nou topònim que degué semblar més pompós que l'original: Móra la Nova. Els veïns d'aquesta població, malgrat la independència administrativa, en el pla religiós continuaven vinculats a Móra d'Ebre i per aquest motiu enviaren a Madrid una sol·licitud demanant que es destinés a la seva Parròquia un prevere independent del clergat de Móra d'Ebre, amb data del 20 d'octubre de 1830. Representants de les dues Mores foren cridats pel Bisbe a Tortosa i allí arribaren a una segona Concòrdia amb la sentència episcopal, datada l'1 de febrer de 1831. *"Amb data desconeguda Móra la Nova obtingué la plenitud parroquial"*.¹⁶

En el colofó del seu llibre, el sr. Artur Cot ens diu: *"El treball però no és complet, molts aspectes del passat resten encara desconeguts, d'altres solament han estat encetats"*. A seixanta anys de la darrera guerra civil i calcant-li un altre passatge podem escriure: *"Avui la tasca de recuperació del nostre passat documental resulta un treball pacient en extrem i mai no pot ésser complet a causa de l'acció destructiva."* La bona concòrdia sempre és necessària per a poder realitzar uns bons estudis onomàstics.

Notes

1. Aquesta adaptació en castellà es pot trobar al diari ABC del 17-12-1995. A la pàg. 15 del suplement literari, en l'article "Cataluña y Picasso".

2. "Actes de les Primeres Jornades d'Estudi sobre la Terra Alta". Centre d'Estudis de la Terra Alta. 1994.
3. Un resum de la regència de Maria Cristina, per José Tomás Cabot, es pot trobar a la revista "Historia y Vida", Extra nº 6, 1976. La regència de la vídua de Ferran VII i mare d'Isabel II durà set anys (1833-1840), coincidint amb els set anys de la primera guerra civil entre carlins i liberals.
A la mateixa revista, en l'article "La Expedición Real", de Manuel Román Copons, es menciona el pas d'aquella expedició militar carlina per la Ribera d'Ebre, el juny de 1837: "Todos los puentes estaban destruidos y nuestra posición estaba dominada, aguas arriba y aguas abajo, por dos fortalezas enemigas: Móra y Tortosa.
Los cañones de Móra la Nueva dispararon contra nuestras columnas; se rindió la escasa guarnición de Ginestar, donde demolimos las fortificaciones e hicimos que se abriese de nuevo al culto la iglesia que había sido profanada..."
Els liberals fortificats controlaven la zona de l'Ebre, majoritàriament carlina. La fortificació liberal de Móra d'Ebre fou assetjada pels carlins del 30 de juliol al 29 d'agost. Després, enretirats els carlins, els liberals es venjaren en la població.
D'aquella època, fruit d'aquesta adscripció carlina, surt la devoció a Sta. Teresa de Jesús, que tingué el seu reflex en l'onomàstica femenina de Móra d'Ebre.
4. Artur Cot i Miró: "L'Església Parroquial de Sant Joan Baptista". 1986. Pàgs. 94 - 100.
5. Cot, op. cit., pàg. 288.
6. Cot, op. cit., pàg. 291.
7. St. Valentí era el patró d'unes antigues festes d'hivern. Sta. Madrona i Sta. Magdalena són titulars de les seves respectives ermites en el terme de Móra. En l'hipotètic cas que fos més correcta la teoria de les al·legories del retaule major, es podria pensar que aquestes correspongessin a la Pietat i a la Gràcia, que també anomenen dos carrers davall del castell, al barri de la Citel·la. "A finals del segle XVIII es construeixen algunes cases a l'actual Raval de Jesús i a la Citel·la en terrenys que havien format part de l'estructura del castell." (La Riuada nº 7, pàg. 7).
8. La Riuada nº 8. "La toponímia urbana de Móra". Abril 1997. Pàg.15.
9. Cot, op. cit., pàgs. 32-33.
10. Cot, op. cit., pàgs. 38-43.
- 11 i 12. La Riuada nº 7. "Un tomb per Móra". Desembre 1996. En l'article "Expansió urbana de Móra d'Ebre fins al final del segle XIX", a la pàg.6, sobre la vella Móra emmurallada: "La població cristiana es repartia per l'entorn de l'església parroquial: Barca, part de la Palla, Vila i els restants carrers perpendiculars: Costa de Santa Anna (actual Julio Antonio), costa de Sant Joan (actual Palma) i les places de Baix i de Dalt o de l'Era. Al centre d'aquesta última estava situada una capella, Sta. Anna..."
En desaparèixer la capella de Sta. Anna es veu que també es perdé el seu nom per a la costa entre l'antiga muralla i l'antic fossar, passant a dir-se de Sant Joan.
En el mateix article, a la pàg. 7: "És el segle XVIII l'època d'obres urbanes remarcables... s'urbanitza el conjunt barroc de la plaça de Dalt..."
13. Cot, op. cit., pàgs. 331-332. "...Tota aquella zona de Móra fins avançat el segle XVIII ofería un aspecte diferent a l'actual, la muralla seguía l'actual carrer de Gras i baixant pel de Julio Antonio acabava al carrer de la Barca, al Portalet..."
14. Josep Sànchez Cervelló - Josep Solé Arnal: "L'Associacionisme sociopolític a Móra d'Ebre (1875-1936)". Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre. 1996. Pàgs. 26-29. Després, però, a la pàg. 32: "Aquesta època de creixement de L'Obrera comportà el trasllat a un local més ampli ubicat al carrer d'Isabel, nº 8. Aquest canvi fou promogut per una nova Junta Directiva elegida el novembre de 1914 presidida per Miquel Grau."
En l'actualitat aquesta societat renovada continua en el local del carrer Isabel-travessia de Sant Pau.
15. La Riuada nº 8, pàg. 9
16. Cot, op. cit., pàgs. 340-353